

válalván azon adosságot, mellyet hogyha mához egy hétre ezen Társaság meg nem fizetne; tehát azon executionnak terhe alá magát alája botsátja. Sig. Kolozsvár, Karátson havának 10-dikén 792-ben.

*Fejér János s. k. a Társaság Elöljárója.
Patkó Kotsy János s. k. ph.*

Külcím: *Von dem jungen Herren von Fejér han vergn. den 30 Rf. Schul-ten. 23. (40 volt írva, de 30-ra javítva).*

Tehát Fejér János a Társaság előljárója, de mellette már Kócsi képviseli őt a kényes vagyoni ügyben. Pénzük nincs, tartozásukat írásbeli kötelezvény-nyel fizetik és a hátlapra rávezetett nyugta mutatja, hogy az ígért 8 nap helyett 13 nap mulva fizettek le 30 frtot, bár előbb 40 volt írva a nyugtára, de úgy látszik, nem telt ki a pénzükből. Még érdekesebb a piros spanyolviasz-pecsét, amely nemesi címert ábrázol, és pedig egy lovas vitéz feje felett kop-jára szúrt emberfejet tart, míg felül ötágú korona látható zárt sisak felett, kétfelől szallagdíszekkel. Talán nem tévedünk, ha ezt a Fejér címerének tartjuk, akiről írják, hogy tordamegyei nemes család sarja volt.

Kócsi Patkóról csupán annyit említek meg, hogy 1809-ben egyidőre otthagyta a színészetet s katona lett a felkelt seregben, ahol századosi rangra emelkedett, majd a színészet tanítója lett 1812-ben. Ezt folytatta 21 és 22-ben, az igazgatást is átvéve; ettől rövid idő mulva végleg visszalépett és a tudományoknak élve angol, francia, olasz és német nyelvet tanult. 1842. február 14-én temették el 78 éves korában Kolozsváron. Utolsó útjára régi társai közül Jamesó Pál és Pergó Celesztin kísérte ki, és az Erdélyi Híradó egykorú tudósítása szerint ez utóbbi búcsuztatta el.

Jancsó Pál 1775-ben, 14 éves korában, jött Enyedre, 1783-ban subscribált. Kiváló énekes volt, akit egy szebeni temetés alkalmával kántornak marasztottak, de hamar visszajött a Kollégiumba, majd Vécsre ment gazdatisztnak. Gazdája szerint csapnivalóan rossz tiszt volt, de a világ első kántora. 1792-ben gabonát szállított Kolozsvárra s a Sáska János hívására ott maradt színésznek. Tenoristának készült, de végre is komikus lett. Utoljára 1835-ben játszott s 45-ben halt meg. Vagyonát a külmagyarutcai református templom-építésre adta. Hagyatékát tisztelői árverésen 200 forintra verték fel, bár szegény volt.

Az örményszékési születésű Váradi Koncz József 1788-ban subscribált Szegeden. Felesége Bajkó Terézia színésznő korán elhalt. Haffner után átdolgozott F é l é n k című vígjátékát Debrecenben, Kolozsváron és Marosvásárhelyen is előadták. 1816-ban erdélyi népies román nyelvre fordította Csokonai B é k a e g é r h a r c-át igen fordulatos, jól rímelő versekben, sok magyar szóval vegyítve a román nyelvet, amint azt egyes lakosságú vidéken ma is beszélnek. Sok Csokonai verset fordított le románra. Kiváló verselési tehetsége kiérzik a Próba füzetből is, bár ott szerző megjelölése nélkül adták közre munkájukat a diáktársaság tagjai.

Még csak azt említem (a Hon és Külföld 1841. 27. száma nyomán), hogy az első állandó kolozsvári színház felépítése előtt Vásárhelyen is épült egy jó nagy színház csak megtapasztalt sövény oldallal s könnyűszerrel, de lehetett fűteni és télben is használni. Használták is 1820-ig, azután üresen hagyatván, előbb vásári alkalmakkor lóistálló, később ökrök pajtája lett, végre lebontott. Enyeden is tervezték a színházépítést, költséget is gyűjtöttek rá, de a terv nem valósult meg.

Musnai László

Hegyesel. A Kolozsvár tőszomszédságában, Szucság helynevei között 1765-ben előfordul az „Alsó, Felső és Közép Hegyesel” helynévadat. Ugyanebből az

évből, ugyanonnan ismerjük ezt a helynévi adatot is: „a Felső *Hegyesben* levő Vágyás (I) n(vezetű) oldal“ (erdő). (Vö. tőlem *Katolászeg helynevei* 254.).

A *Hegyesel* helynév kétségtelenül a *hegyes* és a magyarból köznévi használatában már kiveszett *elü ~ elve* ,valamin túl eső; pars ulterior' szó összetételéből keletkezett. Nemrégiben más állítással szemben kimutattam, hogy vízneveinkben milyen gyakori az *elve* szó előfordulása [Magyar Nyelv XXXIX (1943), 73]. Természetesen nemcsak víznevekben fordul ez elő, hanem más földrajzi nevekben is (pl. a kolozsvári *Hidelve*). A köznévknek a szóbanforgó helynévben előforduló csonka *el* alakjára nézve idézhetnők a régi erdélyi köznyelv *Havas el ve ~ Havas el* „Munténia és Olténia együttes neve“, azaz a havasokon (Kárpátokon) túl eső rész; később az *elve* közsői szerepében való kihalása után népetimológiával: *Havasalföld* földrajzi megjelölést, sőt magának *Erdély*-nek a nevét is, mely tudvalevőleg szintén az *erdő* és az *elü ~ elve* összetételéből alakult. Az *elve* ilyen szóvégi lekopására hirtelenjében csak az aranyosszéki *Sinfalva* és Mészkö *Vizel* (Jankó János: Torda. Aranyosszék stb. 20, 30), meg a kéziratos forrásokból a szatmármegyei Gyéres „*Patak el be, Hid el be*“ helynevét idézhetem (Pesty Frigyes Helységnévtára 39/II, 23 b, 320 a). Természetesen ez utóbbit a forrás helytelenül magyarázza így: „annyi mint patak élbe, hidélbe vagyis szélin-farkán.“ Ismerek még az udvarhelymegyei Bögözről is egy „*Viz el be*“ helynévadatot (i. h. 57 : 89 a). — Nem kétséges, hogy ez adatok utótagjában éppen úgy régi *elve* szavunk lappang, mint a *Hegyes elben*. A szucsági *Hegyes el* tehát hegyen túli részt jelölt, de hogy a határ melyik részét, azt a helynév 1765 utáni kihalása miatt nem tudom megmondani.

Saul, Sál. *Csánki Dezső* egyik kisebb közleményében kimutatta, hogy a bibliai *Saul* keresztnév a középkorban elég gyakran előfordul részint személynévként, részint ilyen személynévvel alakult helynevekben. Erdélyben a torda-aranyosmegyei *Mező s ály i*, a kisküküllői *Oláh s ály i*, a nagyküküllői *Sálya*, *Sáldorf* és *Salkó*, a háromszéki és hunyadmegyei *Sárfalva*, meg a kolozsmegyei *Sár vásár* őrzi a *Saul ~ Sál* keresztnévet [Magyar Nyelv II (1906), 386 kk.].

A napokban *Valentiny Antal* az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára Jósika hitbizományi levéltárának középkori okleveleivel dolgozva, a Kamuti levelek osztályának egy 1439. május 16-án kelt olyan oklevelére volt szíves felhívni figyelmemet, melyben a *Saul ~ Sál* név még váltakozva szerepel (Fasc. XXXIX. No. 1.). Ez oklevél szerint az erdélyi káptalan előtt egyfelől Tereki Bokoch István fiai, másfelől Sálfalvi István fiai *Saul*, János és Gergely [*Savl*, Joh(an)nes et Gregorius filij Stephani de *Sal falua*] családjuk kihalása esetére kölcsönös örökösödési szerződésre lépnek, meghatározva természetesen névszerint az örökösödés tárgyát képező hunyad-, küküllő- és fehér-megyei községeket is. Az oklevélben Sálfalvi István legidősebb fiának neve négyszer fordul elő, de csak először írják *Savl* (olv. Saul) alakban, utóbb még háromszor *Sal* (olv. Sál) formában szerepel. Ugyanebben az oklevélben előforduló egyik községet *Sal falua* alakban írják. Ez oklevélnek egy ugyane levéltári osztály Fasc. XVIII. No. 25. jelzete alatt lévő másodlatában a legidősebb fiú neve csak *Sal*, a község neve is csak *Sal falua* alakban fordul elő.

SZEMLE

SZINNYEI JÓZSEF EMLÉKEZETE

Életének 86. esztendejében ez év április havának 14. napján elhunyt *Szinnyei József*, a magyar tudományos világ kiemelkedő személyisége, a nagy nyelvtudós, aki az elévülhetetlen tudományos érdemekben tündöklő bibliografus apjával együtt a Szinnyei névnek országos hírt és megbecsülést szerzett. Mint a nyelvtudománynak, különösen az urál-altaji nyelveknek oszlopos és kitűnő művelője, hazánkban iskolát alapított; évtizedeken át a tanítványok hosszú sorát nevelte, nyelvtani munkáiból félszázadon át egész nemzedékek tanultak helyesen magyarul beszélni és írni. Tudományos kutató munkásságát világszerte sok külföldi országban rendkívül nagyra értékelték; neve valósággal dísz és rangot adott szaktudományának, s hogy a magyar nyelvészet az egyik legtekintélyesebb tudománnyá fejlődött, abban kiváló része van Szinnyei József közel hét évtizedes tudományos pályafutásának. Mint egyetemi tanár és szerkesztő, mint akadémiai osztálytitkár és a M. Tud. Akadémia könyvtárosa szüntelen összeköttetésben állt a hazai és külföldi tudományos élettel, s többek között az éppen napjainkban kiteljesedett magyar-finn szellemi kapcsolatok megteremtésének is egyik úttörője volt.

Kötelességünk megemlékezni arról, hogy a fiatal *Szinnyei József* tudományos munkásságának egy rövid, de eredményes időszaka Szakosztályunk évkönyveiben is fel van jegyezve. Egyetemi tanári működését tudvalevőleg a kolozsvári egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékén kezdte 1886-ban, s elevenítsük fel, hogy Szakosztályunk 1891. január 25-i közgyűlése őt választotta meg titkárnak a budapesti egyetemre távozott Hegedűs István helyébe. Mivel abban az időben a szakosztályi titkár tisztéhez tartozott a folyóirat szerkesztése, az Erdélyi Múzeum 1891. évfolyama már az ő szerkesztésében jelent meg. Még ő szerkesztette az 1892. évfolyamot s az 1893. évfolyamot a VI. füzetrel bezárólag. Ezelőtt éppen 50 esztendővel az 1893. június 14-iki rendkívüli közgyűlésen vált meg titkári és szerkesztői tisztétől, amikor kolozsvári katedráját a budapesti egyetem urál-altaji tanszékével cserélte fel. A közgyűlésen Széchy Károly meleg szavakkal méltatta Szinnyei József érdemeit, ki a folyóiratot rövid tartamú működése alatt is a tudományos közvéleménytől elismert magas színvonalra emelte, s ezért háláját a közgyűlés jegyzőkönyvében örökítette meg. Vonatkozott ez az lismerés főképen arra, hogy az ő idejében vált a folyóirat évenként átlag 40 ív terjedelemben megjelenő havi folyóirattá, ő állította be először az irodalmi szemle és a különféle rovatát, s ő törölte le a folyóirat címlapjáról az előtte egy évtizedig tíz szóból álló feliratot s visszaszerezte a mai napig változatlanul megmaradt Erdélyi Múzeum címet. Ez a munka jó előkészület volt a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztéséhez, amely szintén ő alatta kapta tudományos súlyát s mai napig változatlan tekintélyét.

Szakosztályunk* mindig hálás volt azok iránt, kik tudásukkal és munkájukkal céljait sikerre segítették és előmozdították. Emlékezzünk hálásan Szinnyei Józsefre és őrizzük kegyelettel emlékezetét!

György Lajos

* Elnöki megnyitó a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály május 5-én tartott szakülésén.

GERGELY BÉLA SÍRJÁNÁL

A Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kara, az egyetemi Magyar Nyelvtudományi Intézet, az Erdélyi Tudományos Intézet Magyar Nyelvészeti Osztálya, a Magyar Néprajz és az Erdélyi Múzeum munkatársai, meg a kolozsvári néprajzkutatók kicsiny csapatának nevében veszek búcsút Gergely Bélától.* Isten nagy világának végtelenségében egy apró porszem, a mi kicsiny világunkban fiatal kora, gyermekifjú volta ellenére is nagy, kimagasló, fényes érték hull vissza a porba az ő halálával.

Gergely Béla 1921-ben született Temesváron. Mint özvegy édesanyja két fia közül az idősebb az ottani piarista gimnáziumból került ide 1940 őszén egyetemünkre. A jobbára hivatástudat nélkül, tervtelenül, a diákokéval gondtalanságában élő társai között céltudat, mindennapos tervszerű munka, a megkívántnál jóval nagyobb, szinte emberfölötti erőfeszítés jellemezte, és nyugtalan, örökké kielégíthetetlen tudásvágy hajtotta Gergely Bélát egyetemi éveit kezdettől fogva a legnemzetibb tudományág, a magyar nyelvészet felé. Első perctől kezdve nemcsak hallgatóm, de tanítványom, legbensőbb munkatársam, — talán azt is mondhatom, fiam volt Ő abban a szellemi értelemben, hogy a szülő örömeivel, egyre fokozódó büszkeségével láttam benne a gyöngédségnek, a szeretetnek, a szerénységnek és igénytelenségnek, a munkájához való hűségnek a mai fiatalság annyi tagjából hiányzó nagy emberi értékeit, másrészt meg igyekeztem nemcsak tanára, apja is lenni abban a magasabb értelemben, hogy aggódva, érdeklődéssel figyeltem sorsát, korlátolt emberi erőmhöz mérten igyekeztem elhárítani útjából legalább a nagy szikladarabokat, ha már egészen rögtelenné nem tehettem azt az utat, amelyen az Ő nehéz életútja vezetett. Ő mindezt hálás megértéssel, gyermeki bizalommal, halálig hűséges rámgondolással és szüntelen munkával viszonozta. Milyen jó, milyen reménykeltő volt annyi más leverő tapasztalat mellett a tanítvány állandó, szakadatlan munkáját, tanulmányozását, egyre több eredményt mutató és még több eredménnyel biztató tudományos fejlődését, nagy léptekben való előretörését látni! Milyen jó volt, mikor a tudományos munka területén az első bizonytalanok lépések után mind kevesebbszer kellett megfognom a kezét, mind kevesebbszer kellett aggódom, hogy a nagy tudományos terveket maga elé tűző ifjú elbukik az előtte álló kicsiny rögökön.

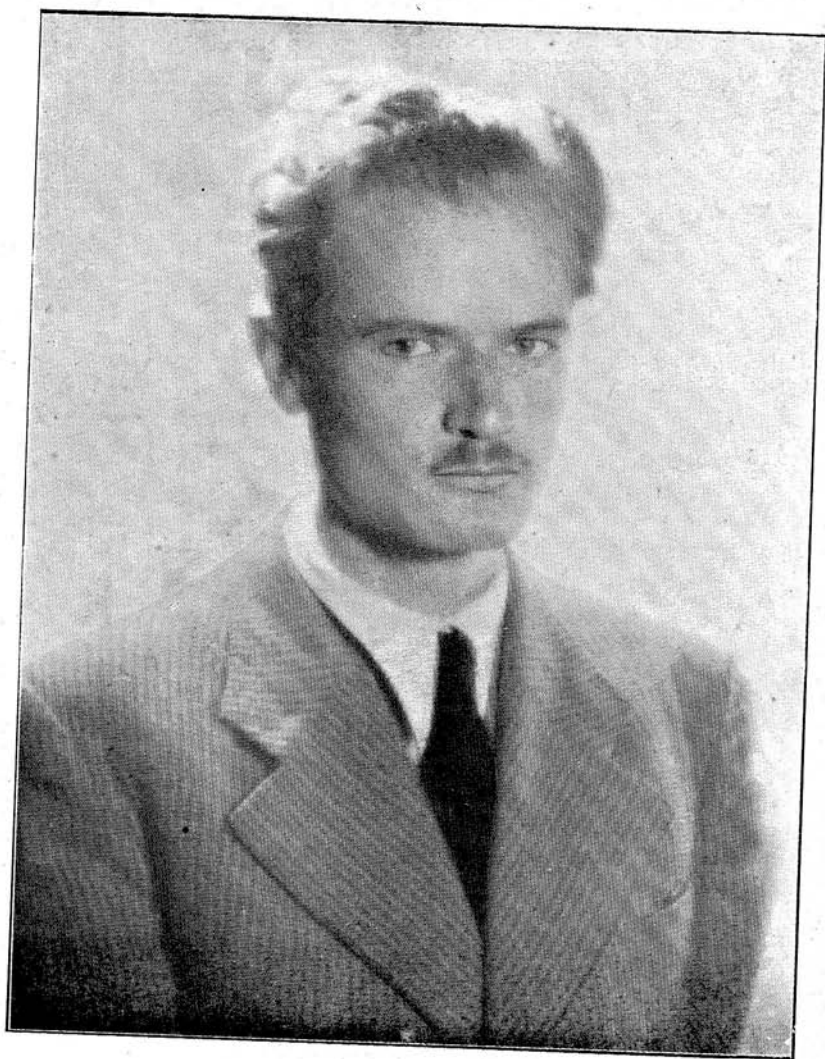
A visszatérés első éve, az 1940/41. egyetemi év a komoly előkészület ideje volt Gergely Béla számára. De már 1941 tavaszán egy kis kutatócsoporttal, majd ugyanakkor az évről évről nyarán magában vágott neki a helynévgyűjtés sok fáradsággal járó, de nagy nemzeti célokat szolgáló feladatának. Kalotaszeg helynévanyagának a mostoha viszonyok és a munkatársak hiánya miatt másfél évtizede vajudó kiegészítéséhez 1941 nyarán Gergely Béla gyűjtötte össze és készítette nyomtatás alá mintegy 20 községnek jelenkori helynévanyagát. A következő tanévben már meg is jelent az ő tollából e gyűjtés egy részletének, Kisbács helyneveinek mintaszerűen gondos feldolgozása. E munkája során annyira hatalmába kerítette a helynévgyűjtés láza, hogy a

* Meghalt háromheti betegség után 1943. május 5-én; eltemettetett a kolozsvári házsongárdi temetőben május 7-én. Sírjánál a megemlékezés íróján kívül volt temesvári piarista tanára, *Uitz Máttyás*, barátja és munkatársa, *Sándor Gábor* a kolozsvári egyetem bölcsészeti hallgatói, az egyetemi Magyar Nyelvtudományi Intézet tanszemélyzete és közvetlen munkatársai, *Kocziány László* a Gábor Áron Diákotthon tagjai nevében búcsúzott el tőle.

Szinnyei József (1857—1943)

Az Erdélyi Múzeumnak 1891—1893-ban szerkesztője volt.

Gergely (Gertheisz) Béla (1921—1943)
Kalotaszeg és a Kiszamos vidékének népryelv-kutatója

következő 1941/42. tanévben a kínálkozó rövid szünetidőkön, hétvégeken semmi fáradsággal nem törődve, járta a Kolozsvár-környéki falvakat, 1942 nyarán meg az ETI borsavölgyi kutatómunkájához kapcsolódva, nemcsak 16 falunak jelenkori helyneveit gyűjtötte össze, de hozzákezdett évek hosszú sorát kívánó közös tervünk, a Mezőség helynévanyagának összegyűjtéséhez is. E tervből azonban már csak a Kisszamos balpartjának a Borsa völgyétől Szamosújvár tájáig terjedő részén harminc község helyneveinek összegyűjtését végezte el. A számára kirendelt rövid idő alatt ez is szinte hihetetlen teljesítmény. Több, mint amit magyar helynévkutató valaha is végzett!

Mintha érezte volna, hogy megszámláltattak napjai, lázasan igyekezett, hogy gyűjtését fel is dolgozza. Ma, anyaga jórészt előkészítve, kéziratban várja a kiadást, kitzított és a kezdet kezdetén elakadt nagy munkaterve meg tanuló- és munkatársai közül a folytatót, megvalósítót. A magyar Népryelvben, az Erdélyi Múzeumban eddig megjelent és ezután közzeendő dolgozatai sejtetik velünk igazán, hogy az ő kedves, rokonszenves, különleges lelki értékekkel felruházott egyéniségének eltűnével tudományos életünk és közelebről a magyar népryelvkutatás ügye is milyen reménységét veszítette el.

A szülői háztól távol a családi élet melegére vágyott már évek óta az elköltözött. Csak szerény tervezetek formájában élt benne és az Istentől szinte csak utolsó óráira mellérendelt társában az új családi otthon képe, mikor a lappangó baj váratlanul, a maga kérlelhetetlen valóságában megmutatkozott és elragadta őt közülünk. Fialat özvegye, édesanyja, testvére lelkében a szerető férj, fiú és testvér, bennünk: tanáraiban, tanuló- és munkatársaiban a hálás, hűséges tanítvány és az igaz, melegszívű barát képe feledhetetlenül él. A magyar népryelvkutatás munkaterületén is olyan tudományos eredmények őrzik emlékét, amelyekhez foghatókra nemcsak egy, az egyetem padjai közül még ki sem került ifjú, de bármely népryelvkutató büszke lehet.

Gergely Béla rövid élete minden magyar ifjú, de elsősorban az erdélyi magyar egyetemi ifjúság számára a végtelen köteleességteljesítésnek és a tudományos munka lázas szeretetének mintaképe. Bár lennének minél többen, akik az Ő példáját követve, az Ő erős lelkéhez hasonló komoly lelkiülettel végeznék az ő félbeszakadt munkáját, vagy azt a munkát, amelyet a jobb magyar jövőző kialakítása érdekében kinek-kinek végeznie kell.

Áldott, feledhetetlen számunkra, tanárai, munkatársai számára emléke! Legyen példamutató az erdélyi magyar egyetemi ifjúság számára munkás, komoly élete!

Szabó T. Attila

A SZÉKELYFÖLD KUTATÁSA

Szakosztályunk mai tudományos felolvasó ülésének tárgya dr. Entz Géza tisztelt tagtársunk előadása „A Székelyföld középkori művészetének kérdései“-ről.* Szeretettel és fokozott figyelemmel tekintünk az előadás elé, mert különösképpen érdeklő Szakosztályunkat minden tudományos kutatás, amely a Székelyföld megismerését teszi teljesebbé, minden tudományos eredmény, mely új értékeit tárja fel ennek a legősibb magyar népi táji egységnek.

Valahányszor szóba kerül e tárgykör, a köztudat azonnal Orbán Balázs

* A Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály f. évi február 17-i szakülésén elmondott elnöki megnyitó. Magát az előadást l. előbb a tanulmányok között.

elévülhetetlen érdemeit hirdető, mai napig méltán híres, nagyszabású monografiájára gondol, amely tudományos és népszerű igényeket egyformán kielégítő teljességgel hat kötetben első ízben dolgozta fel a Székelyföldet történelmi, régészeti, természetrajzi és népművészeti szempontból. A megjelenése óta eltelt 70 esztendő alatt a világ sokat változott, a Székelyföld arculata is átalakult, új megállapítások garmadjával gazdagodott ismeretkörünk, csak éppen Orbán Balázs maradt, — bár egyes részleteit már túlszárnyalta az idő, — változatlanul nélkülözhetetlen. Vele csaknem egyidőben tovább mélyítette s új irányú feladatokra készítette a tudományos érdeklődést nagyajtai Cserei Jánosné nemes tette 1879-ben, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum megalapítása, amely egyéni áldozatkészségből nagyjelentőségű szervert állított a Székelyföldre vonatkozó múzeális gyűjtő és feldolgozó tudományos tevékenység szolgálatába.

Elődeink tehát megtették a magukét. Cselekedeteik az idők távlatában egyre nagyobb arányúakká kezdenek kibontakozni. Az elszakítotttság huszonkét esztendeje alatt aztán, amikor világosan kitűnt, hogy az erdélyi magyarság tartó oszlopa a Székelyföld lelki szilárdsága, másrészt pedig amikor a románok kevés meggyőződéssel, de annál alattomosabb szándékkal igyekeztek magukat, minket s főképen a nagyvilágot rábirni annak a politikai és történelmi felfogására, hogy a székelyek tulajdonképpen elmagyarosodott románok, volt időnk bőven elmélkedni arról, vajjon nem történtek-e részünkről mulasztások, elvégeztük-e a reánk eső feladatokat s eléggé szerves és rendszeres munkát folytattunk-e Székelyföldünk elidegeníthetetlen szellemi és természeti értékeinek feldolgozására. Olyasmik is foglalkoztattak, hogy vajjon nem kellene-e bizonyos szövegeket lenyesni a köztudat felületéről, s inkább nem arra lenne-e szükség, hogy az igazság tudományos eszközeivel szépítsük meg a valóságot.

A Székelyföld hazatérése után ismét sok eszmélkedés történt, s bizonyos kezdeményezések is sudárba szökkentek. Ennek ellenére még mindig csak a fontolgatással bibelődünk s annak a belátásánál tartunk, hogy a Székelyföld nemcsak természetjárás, fürdő- és borvízkultúra, népének romantikus szemléletével, hanem politikai és katonai feladatokon kívül gazdasági és kereskedelmi, társadalmi és néprajzi, erkölcsi, biológiai és pedagógiai, irodalmi és nyelvi s általában olyan áttekinthetetlenül gazdag tudományos problématerület, amely még egy-két nemzedéknek derék munkát adhat, ha a jó szándék minden részletet hiánytalan teljességgel rendszerbe akar foglalni. Általában szeretettel és lelkesedéssel szoktunk beszélni a Székelyföldről, de hol van a Székelyföld bibliográfiája s hol van az a folyóirat, mely a múzeális anyag feldolgozásával s céltudatos adatgyűjtéssel tervszerűen készítené elő a korszerű, új Orbán Balázs-szintézis létrejöttét?

A helyzet soha olyan kedvező nem volt, mint ma, hogy a feladatok ne csak felismertessenek, hanem el is végeztessenek. A Ferenc József-Tudományegyetem, amely a múltban csak Kolozsváré volt, ma Erdély egyeteme, ennél fogva kételkedni sem lehet abban, hogy sokáig szellem- és természettudományi munkásságának bizonyára első vonalában foglal helyet a Székelyföld tudományos problémaköre. Az Erdélyi Tudományos Intézet hivatásával természetszerűleg szorosan összefügg minden kérdés, ami e terület szellemiségére vonatkozik. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület, amely kezdettől fogva a honismeret minél tökéletesebb megvalósítását vallja és követi célkitűzésének, eddig sem tévesztette szem elől a Székelyföld tudományos feldolgozásának követelményeit. A szakosztályok előadásai, évkönyvei, az Egyesület folyóiratai és kiadványai sűrűn tesznek erről tanúbizonyságot.

Ha mindezek a szervek — ide számítva még a Székely Nemzeti Mú-

zeumot is — a hagyományokat kiszélesítve és elmélyítve szervezett munkaközösségekben törnek a célra, meg lehetünk győződve, hogy a tudományos munka eredményei a Székelyföld örök magyarságának megtartására bevehetetlen erődítményeket fognak építeni. Ne feledjük, hogy amint a Székelyföld hozta vissza Erdély egy részét trianoni elszakítottságából, a jövőben is ő fogja azt tovább gyarapítani és a magyar egységben megtartani.

Azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok a Szakosztályhoz, hogy multjához híven ápolja tovább is szeretettel és fokozott buzgalommal a székely népi és táji egységnek szakkörébe eső kérdéseit.

György Lajos

A HUSZONKÉT ÉV ÚJABB IRODALMA

A felszabadulás óta eltelt harmadfél év alatt olyan messzire került tőlünk a román uralom huszonkét éve, hogy az erdélyi magyarság megpróbáltatásának nehéz két évtizedéről már számos *történeti* vagy ilyen igénnyel fellépő hosszabb-rövidebb tanulmány, cikk, beszámoló vagy önálló, terjedelmesebb munka látott napvilágot. Nem felesleges tehát, ha beszámolót adunk azokról a tanulmányokról, amelyek a felszabadulás óta eltelt két és fél év alatt az erdélyi magyarság román uralom alatti történetéről jelentek meg.

Elsősorban azokat a folyóiratokat vettük számba, amelyek az elmúlt huszonkét év alatt is a legtöbbet tettek az erdélyi magyarság életkérdéseinek tudományos feldolgozása és nyilvántartása területén. A csonkaországi folyóiratok közül e területen a legrendszeresebb munkát a múltban a Magyar Szemle végezte. Az erdélyi kérdés nyilvántartása érdekében az arra leghivatottabb csonkaországi szakembereket tudta időről-időre megszólaltatni, de sokszor között különböző álnevek alatt olyan tanulmányokat is, amelyekről megállapítható volt, hogy szerzőjük a Románia határain belül élő magyar szellemiségnek egyik vagy másik széles érdeklődési körű tagja.

A Magyar Szemle XL. kötetében három tanulmányt közöl, amelyeknek mindenike a kiválasztott részletkérdés megvilágítása közben átvezet a kisebb-ségi huszonkét év egész történetén. *Bíró Sándor* „Az erdélyi magyar iskola keresztútja“ címen írt tanulmányt (27—35. l.). Az erdélyi magyar iskola-történet huszonkét évét négy korszakra osztja: 1. átmeneti korszak (1918—1922), 2. az első visszaszorítás kora (1922—1933), 3. a második visszaszorítás kora (1933—1938), 4. az új rendszer iskolapolitikája (1938 után). Tanulmányának legfőbb érdeme a világos rendszerezés, amellyel a rendelkezésre álló, kétségtelenül nagy anyagot egységbe fogja s a különböző iskola-statisztikákból, általános rendelkezésekből és egyes esetekből a leglényesebbet és legjellemzőbbet emeli ki. *Bíró Sándor* második tanulmánya „Magyar tanárok és tanulók Romániában“ címen jelent meg (67—75. l.) s az iskolatörténet által megadott keretet használja fel, hogy abban a tanárok és tanulók huszonkét éves tragédiájáról adjon összefoglaló képet. A névelemzés és a vizsgák kérdése az egyik oldalon, az idősebb tanárok nyelv-vizsgálója és a fiatalabbak „capacitate“-ja a másik oldalon, a tanulmány főkérdései. Tanulmányának egyes részletei elevenen éreztetik azokat a küzdelmeket, amelyek miatt méltán nevezhető tragédiának a huszonkét éves magyar diák- és tanár-sors. Ez a hangulati utórezgés azonban ront a beszámoló tudományos hitelén. Dolgozatának utolsó részlete nagyon érdekes és fontos kérdést vet fel; e kérdést így lehetne megfogalmazni: a román szellemiség érvényesítése a magyar felekezeti iskolákban és a magyar fele-

kezeti iskolák szelleme. E kérdést azonban inkább csak felveti és így hasznos lenne ezt külön tanulmány tárgyává tenni.

Ugyanebben a Magyar Szemle kötetben *Scheffler János*, az új szatmári római katolikus püspök, akkor még a kolozsvári egyetem tanára, ad összefoglaló képet „Az Erdélyi Katolikus Státus húsz éve” címen (299 kk.). Beszámolóját a Státust a román földreform kapcsán ért veszteségek ismertetésével kezdi. A nyers számokat kiválóan értelmezi az a második táblázat, amelyben arra mutat rá, hogy milyen rettenetes hiány állott elő a kisajátítás által az erdélyi magyar katolikus egyház lelki, nevelői, iskolai munkájának évi költségvetésében. Ghibu professzor izgatásai első korszakának rövid összefoglalása után a konkordátumra, valamint a konkordátum IX. szakaszának magyarázataképpen létrejött 1932. évi római „Accord” körüli harcok és diplomáciai tárgyalások részletes ismertetésére tér át. Pop Valér és Petrescu Comnen szerepének jellemzése nemcsak kisebbségi történetünk szempontjából, hanem az erdélyi magyar kérdésekkel kapcsolatos román magatartás megismerése, a román diplomácia sajátosságainak feltárása szempontjából is jelentős. 1940. március 2-án következett be a római meg egyezésnek román oldalról való ratifikálása, mint az erdélyi magyar katolicizmus következetes, bátor harcának az eredménye.

A Magyar Szemle XLI. kötetében *Biró Sándor* a csíki magánjavak húsz esztendő sorsát s a megtartásáért vívott kisebbségi küzdelmeket írja le (183 kk.). E több, mint 62.000 holdat kitevő havasi erdő és legelőbirtokot a kisajátítási bizottság 1923. február 26-án hozott határozatával az állam tulajdonának jelentette ki.

A csíki székelység vezetői és Erdély legkiválóbb magyar jogászai a bécsi döntés napjáig tartó szívós harcot indítottak e közösségi vagyon megmentésére. A csíki magánjavak elkobzásában érvényesülő román „szociális” szempontra jellemző, hogy a hatalmas birtoktestből négy csíkmezei román lakosságú falunak közel 28.000 hold földet juttattak, az állami kezelésben levő részen folyó rablógazdálkodás pedig nagy jövedelmet jelentett a román politikusoknak és vállalkozóknak. — *Biró Sándor* tanulmánya e kérdéssel kapcsolatos magyar memorándumok alapján világos összefoglalását adja a belföldi és külföldi fórumok előtt vívott nagy kisebbségi harcnak.

Az erdélyi folyóiratok közül első helyen a Magyar Kisebbségről, *Jakabffy Elemér* Lugoson megjelenő nemzetpolitikai szemléjéről kellene megemlékeznünk; ez 1923 óta a legrendszerezesebb formában látja el a román uralom magyar vonatkozású dokumentumai gyűjtésének és részletmonográfiák közreadásának feladatát. A Magyar Kisebbség számára azonban e korszak még nem lezárult folyamat, s így visszatekintést, történeti szintézist nem adhat.

Az Erdélyi Múzeumnak a visszatérés óta megjelent számai viszonylag kevés anyagot közölnek erről a minden magyar embert közelről érintő kor történetéről.* Elsősorban az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Erdélyi Nemzeti Múzeum egyes terei román uralom alatt folyt életének feldolgozását várjuk a Múzeum körül tömörülő erdélyi kutatóktól. Az 1941. évi titkári beszámolóban dr. *Kántor Lajos* rámutat arra, hogy megírásra vár az EME utolsó 25 évének története, „ezt azonban — írja — akkorra kell halasztani, amikor a kulisszatitkok is megkötöttség nélkül nyilvánosság elé kerülhetnek” (EM. 1942:448). *Kántor Lajos*nak e sorokban kifejezett állás-

* A szerkesztő ezzel a megállapítással kapcsolatban szükségesnek tartja megjegyezni, hogy mint e szemléből is kiviláglik, alig van olyan folyóirat, amely az utóbbi években annyi és olyan elmélyülő alaposággal megírt dolgozatot közölt volna erről az időszakról, mint éppen ez a folyóirat. Sajnos, így is valóban nem eleget.

foglalása meglehetősen elterjedt vélemény mindazok között, akik az elmúlt korszakban kisebbségi intézményeink vezetői voltak. Szeretnénk ezzel a fel-fogással szemben arra a nagy szükségre rámutatni, amelyet a huszonkét év dokumentumainak összegyűjtése és történetének megírása nemzeti érdekből jelent. Kétségtelen, hogy ma még sok mindent nem lehet nyilvánosságra hozni, de az is igaz, hogy a román uralom korszakának összes fontos és éppen a magyar-román viszonyt és a román kisebbségpolitikát megvilágító okmányait össze kell gyűjtenünk, fel kell dolgoznunk, hogy adott esetben azonnal megjelenhessenek. Ami pedig a belső kulisszatitkokat illeti, azokat is hasznos lenne, ha kisebbségi korszakunk vezetői emlékiratszerűen írásba (de nem nyomtatásba!) tennék, hiszen ezek a dolgok azok, amelyek leghamarabb ki fognak hullani az emlékezetből s nemcsak a mai olvasó, de a késő történetírás is nélkülözni fogja — bár egyéni színezetű, de mégis — megvilágító, összefüggésekre rámutató szempontjaikat.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület egyes szakosztályainak és tárainak 1941. évi jelentéseiből azonban így is kikerekedik néhány olyan adat és összefoglalás, amely visszatekintést nyújt a múltra. A Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 1941. március 13-án tartott közgyűlése keretében *Szabó T. Attila* adott számot a Szakosztály román uralom alatti életéről és munkájáról. A Szakosztály történetét 1934-ig megírta *Rajka László*, az azutáni évekre azonban valóban hézagpótló *Szabó T. Attila* rövid összefoglalása (EM. 1942:180—4). Nagyon értékes *Valentiny Antal* 1941. évi jelentése az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtáráról; ennek 1. sz. melléklete táblázatos kimutatást közöl a Múzeumi Könyvtár 1919—1939 közötti gyarapodásáról, rámutatva arra, hogy milyen mostoha viszonyok között élt e nagyértékű gyűjteményünk a román igazgatás mellett és miatt (EM. 1942:449—59). Ezzel kapcsolatosan említjük meg azt a részletes és érdekes beszámolót, amelyet a múzeumi könyvtárral kapcsolatos Egyetemi Könyvtárról *Monoki István* főkönyvtárnok írt s *Tóth Sándornak* „Erdély 22 éves rabsága” című művében (210—23. l.) jelent meg. *Monoki* írása megmagyarázza annak a nagy gyarapodásnak a körülményeit és látszateredményeit, amelyet a román igazgatás hozott létre az egyetemi könyvtárban. Foglalkozik a Könyvtár megmaradt magyar tisztviselőinek a sorsával is. Az 1941. évi tárgazgatói jelentések, *Roska Mártoné* az Érem- és Régiségtárról (uo. 460—6. l.), *Hankó Béláé* az Állattárról (uo. 615—6. l.), *Balogh Ernőé* a Föld- és Őslénytani Tárról (uo. 616—8. l.) és *Soó Rezsőé* a Növénytárról (uo. 618—21. l.) részletes feldolgozás nélkül rámutatnak arra az állapotra, amelyben a múzeumi gyűjteményeket a hazatérésük találták. A gyűjtemények nagy része összekeveredett az egyetemi anyaggal, összezsúfolva, porlepetten, gondozatlanul — sok helyen az egyes tárgyak a megfelelő feliratok nélkül — rendbetételükkel évekre menő gondot és munkát adnak az új munkába induló magyar szakembereknek.

A Múzeumról írva itt kell megemlítenem, hogy *Szabó T. Attila* szép kiállítású, gondos munkával megírt füzetében (*Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai*, Kolozsvár, 1942) az V. fejezetben röviden leírja az Egyesület román uralom alatti életét.

Külön ki kell emelnünk az Erdélyi Múzeum utolsó két évfolyamában megjelent két tanulmányt, amelyek új oldalról indítják el az erdélyi magyarság Trianon utáni történetére vonatkozó kutatást. *I. Tóth Zoltán* két tanulmánya ez, az egyik „Jorga Miklós és a székelyek román származásának tana” (EM. 1941:265—81. l.), a másik „A román történettudomány és a székelyföldi románság kérdése” (EM. 1942:530—58. l.). *I. Tóth Zoltán* tanulmányaiban az utolsó évtizedek történelmét tárgyaló munkákkal szemben

új szemlélet érvényesül. Érdeklődése a románoknak minket érintő megállapításai és tudományos kísérletei felé fordul. Érdeklődését — s ez az, ami új — nem polémikus magatartás, hanem komoly, részletekbe menő megismerési vágy vezet. A román történettudomány, földrajz és etnográfia ellenünk irányított elméleteinek megkeresi a keletkezését, tisztázza a megindulásukat, a növekedésüket elősegítő külső és belső hatásokat, rámutat eredményeikre és politikai célzatosságukra. Munkája éppen objektív jellege és nyugodt előadási módja révén lesz kiváló eszköze ez elméletek megcáfolásának. Bár hangsúlyozza, hogy nem kívánja a felvetett kérdéseket pozitíve megválaszolni, sem a székely eredet, szervezet, faji összetétel, sem a székelyföldi románság történetének a kérdését, mivel ezek ezután felkutatandó feladatokat jelentenek, mégis azzal, hogy rámutat a román tudósok e téren megnyilvánuló ellenmondásaira, igazukat eleve megdönti. A huszonkét év története szempontjából az a jelentősége munkájának, hogy bevezet a román társadalom azon belső, irányító tényezői közé, amelyek meghatározták azt a magyar-ellenes magatartást, amelynek külső, brutális megnyilvánulásait magyar társadalmunk is évről-évre látta és szenvedte. I. Tóth Zoltán tanulmányait azért is nagyra kell értékelnünk, mivel ő mutatja meg első ízben, hogy milyen széleskörű, alapos kutatás szükséges romániai korszakunk történelmi feldolgozásához.

Az Erdélyi Múzeum mellett a Hitel a másik folyóirat, mely hagyományainak megfelelően a visszatérés után is adott közre tanulmányokat az erdélyi magyarság román uralom alatti életéről. Három tanulmányt kell megemlítenünk a visszatérés után megjelentek közül. Az egyik Tonk Emil dolgozata (*Csecsemőhalandóság Erdélyben. 1940—1941:128—47. l.*), mely a román statisztika lelkiismeretes feldolgozása alapján világítja meg e kérdésnek 1929—1938 közötti alakulását. Végső következtetésében az erdélyi csecsemőhalandóság visszaszorításának nagy nemzeti jelentőségére hívja fel a figyelmet. Eredményét tíz év statisztikai anyagának összehasonlító feldolgozása által nyeri, egymás mellé állítva Csonkamagyarország, a románok által megszállt terület, a román okirályság, Bessarabia és Bukovina születési, halálzási, természetes szaporulati és csecsemőhalandósági adatait. A másik két tanulmány, az „Erdély és az erdélyi román földreform“ (Hitel 1940—41: 58—76. l.), meg a „Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában“ (1943:18—24. l.) című, Venczel József munkája. Első tanulmánya általános számadatok és az Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottsága észak-erdélyi és keletmagyarországi adatgyűjtése alapján rámutat a román földreform igazi célkitűzéseire és katasztrófális eredményeire. Világosan bizonyítja, hogy nem valamilyen szociális jóvátétel, hanem kizárólag csak az elvakult, a magyarság tönkretételét célzó nemzeti célkitűzés vezethette a román földosztás munkáját. Az eredmény meglátszik egyfelől Erdély mezőgazdasági termelésének leromlásában, másfelől abban az új társadalmi rétegződésben, amely az erdélyi magyarság proletár-rétegeinek lélekszám és arányszám szerinti megnövekedésében jelentkezett. Második tanulmánya megállapíthatóan egy nagyobb, összefoglaló munka részlete, azoknak a statisztikai számoknak az eredetével és célzatosságával foglalkozik, amelyekkel Jacob János erdélyi képviselő az 1921. évi földreform-törvényjavaslat indokolását alátámasztotta. E statisztikai adatok innen átvették a román földreformot tárgyaló és dicsőítő összes neves román, francia és angol nyelvű szakmunkákba s mai napig mint kétségbe nem vonható, dogmatikus értékű számsorok szerepelnek. Venczel kimutatja e statisztikák eredetét, az összes durva másolási hibákat, egy sereg összehasonlítás által rámutat helytelenségükre, illetőleg helytelen és célzatos értelmezésükre s mindenütt közli